

NASTAVNO-NAUČNOM VEĆU
FILOZOFSKOG FAKULTETA

IZVEŠTAJ

Stručne komisije za ocenu magistarskog rada
ISPOLJENOST PROBLEMA U PONAŠANJU KOD DECE SA SMETNJAMA
U INSTITUCIONALNOM I PORODIČNOM KONTEKSTU,
kandidatkinje Branke Radojević

Na sednici Nastavno-naučnog veća Filozofskog fakulteta u Beogradu održanoj 26.06. 2014. godine izabrani smo u komisiju za ocenu i odbranu magistarske teze „Ispoljenost problema u ponašanju kod dece sa smetnjama u institucionalnom i porodičnom kontekstu“ kandidatkinje Branke Radojević, studentkinje postdiplomskih-magistarskih studija na Odeljenju za psihologiju Filozofskog fakulteta.

Pošto je komisija pregledala rad, podnosi Nastavno-naučnom veću sledeći

IZVEŠTAJ

Podaci o kandidatu

Branka Radojević (rođena 2. 3. 1967. u Zemunu) diplomirala je na Filozofskom fakultetu u Beogradu (prosek 8,20), na temu „Porodice insulin-zavisnih dijabetičara: Struktura i način funkcionisanja“. Psihoterapeut je za pružanje individualne i grupne podrške deci/mladima sa problemima u ponašanju, privrženosti i drugim teškoćama usled nepovoljnih uslova razvoja (enureza, socijalno uzrokovana hiperaktivnost, itd.) i njihovim porodicama. Master PRIDE trener (trener trenera) je međunarodnog programa za obuku hranitelja i usvojitelja.

U okviru Asocijacije za alternativno porodično staranje o deci – FAMILIA, od 1999. godine, bavi se razvijanjem programa podrške porodicama (hraniteljskim i usvojiteljskim) sa decom bez roditeljskog staranja, i profesionalcima koji rade sa njima. Autor je akreditovanih programa za obuku profesionalaca u socijalnoj zaštiti: *TERAPEUTSKO HRANITELJSTVO - Vaninstitucionalna podrška deci izloženoj dugotrajnoj traumatizaciji, zanemarivanju i zlostavljanju* i *PROCENA POTREBA RADI EFIKASNE PODRŠKE – Obuka za primenu modela i baterija instrumenata procene potreba dece sa smetnjama u razvoju i njihovih porodica (ROD)*. Učestvovala u Predlogu izmene zakonodavstva u delu Porodičnog zakona koji se odnosi na decu bez roditeljskog staranja (Ministarstvo za socijalna pitanja i SC UK, 2002), analizi sistema socijalne zaštite u Srbiji: *Design and Scoping Mission on Reform of Social Welfare Policy and Practice in Serbia* (Ministarstvo za socijalna pitanja i SC UK, 2003), kao i projektu Ministarstva za socijalna pitanja (2004) *Razvoj porodičnog smeštaja i usvojenja* (deo koji se odnosi na usvojenje).

Kratak opis sadržaja rada

Rukopis magistarskog rada Branke Radojević pod nazivom „Ispoljenost problema u ponašanju kod dece sa smetnjama u institucionalnom i porodičnom kontekstu“ sadrži ukupno 164 strane teksta (sa marginama od 2,5 cm. i proredom 1,5). Rad je podeljen na sledeće veće celine: Uvod (str. 7-9), Teorijski okvir (str. 10-53), Dizajn i metodologija istraživanja (str. 54-71), Rezultati istraživanja (str.72-134), Rezime rezultata (str.135-136), Zaključci i završna razmatranja (str.137-145), Literatura (str. 146-157) koja sadrži 160 referenci, Prilozi (str.158-164). Rad sadrži 76 tabela (74 u osnovnom tekstu i dve u Prilozima) i 4 slike.

Problem i ciljevi istraživanja

U svom magistarskom radu kolegica Radojević se bavi društvenim položajem i uslovima odrastanja dece koja imaju teškoće u psihosocijalnom funkcionisanju, i to one dece sa kombinovanim/višestrukim teškoćama (teškoćama u govoru, senzornim, neurološkim i motornim oštećenjima) udruženim sa teškoćama u intelektualnom razvoju. Cilj rada je da ispita socijalizatorske uslove u kojima ova deca odrastaju i povezanost socijalizatorskih uslova (pre svega, da li odrastaju sa biološkim roditeljima ili u domskom smeštaju) i dijagnostifikovanih smetnji sa javljanjem problema u ponašanju. Specifičnije, predmet istraživanja je poređenje emocionalno-bihevioralnih indikatora uticaja institucije i porodice na odrastanje dece sa smetnjama u razvoju.

Varijable

Nezavisna varijabla je bila kontekst/okruženje ranog razvoja (porodično okruženje ili boravak u ustanovama socijalne zaštite) dok je zavisna varijabla – zastupljenost i intenzitet problema u ponašanju – raščlanjena na niz varijabli koji se odnose na brojne aspekte ponašanja i psihičkog funkcionisanja:

1. Ponašanje (nepoštovanje naredbi i pravila; verbalna i/ili fizička agresivnost; uništavanje stvari; laž i manipulacija; krađa; rizično ponašanje; mučenje životinja i druga surova/bizarna ponašanja; konzumiranje nedozvoljenih supstanci.).
2. Emocionalno reagovanje (napadi besa; uznemirenost; plašljivost; plačljivost; fobije; nemogućnost prepoznavanja osećanja ili atipične emocionalne reakcije; bezvoljnost, tikovi.) i broj i vrsta psihofarmaka koju dete uzima.
3. Autoerotske, autoagresivne radnje i erotizovano ponašanje (roking; sisanje palca; samopovređivanje; neadekvatno seksualno znanje; seksualizovana igra/seksualno provokativno ponašanje, navođenje mlađe dece na neprimeren dodir).
4. Aktivitet i pažnja (pažnja kratkotrajna; preterana aktivnost/nemogućnost deteta da sedi na jednom mestu; teško prebacivanje sa jedne na drugu aktivnost; preokupiranost pojedinim predmetima; letargičnost - snižena budnost.).
5. Navike ishrane (odbijanje ili prekomerno unošenje; krađa hrane; skladištenje hrane; pika i odbijanje određene vrste hrane).
6. San i navike zaspivanja (teškoće pri zaspivanju; nesanica; noćni teror/strahovi...).
7. Navike čistoće (otpor pri kupanju, održavanju higijene; enureza; enkopreza; bizarni rituali pri upražnjavanju navika/tretiranju izlučevina).

8. Odnos prema odgajateljima (roditeljima/vaspitačima) i odraslima izvan kuće/ustanove (odbijanje dodira i kontakta očima sa odgajateljima; šefovsko ponašanje prema odraslima; preterana vezanost za odgajatelje; nediferenciranje stepena intime u odnosu na poznate i nepoznate ljude; ravnodušnost u odnosu na prisustvo ili odsustvo odgajatelja).
9. Odnos prema drugoj deci (nezainteresovanost za drugu decu – povlačenje i posmatranje; odbačenost od ili popustljivost prema vršnjacima; žrtva maltretiranja od strane druge dece; ljubomora prema drugoj deci; nekooperativnost; zastrašivanje i pretnje vršnjacima; sklonost tučama i nasilju; ravnodušnost na prisustvo druge dece).

Kontrolne varijable, po kojima su, pri poređenju grupe dece u porodičnom i domskom smeštaju, deca bila izjednačena, su pol, uzrast i vrsta i težina smetnji u psihofizičkom razvoju.

Hipoteze

U skladu sa prethodno navedenim, postavljene su sledeće hipoteze:

- Problemi u ponašanju su prisutniji i kompleksniji kod dece sa smetnjama koja su ključni period ranog razvoja provela u ustanovama, nego kod one koja su odrastala u svojim biološkim porodicama.
- Deca koja su ključni period ranog razvoja provela u ustanovama ispoljavaju značajno više teškoća i u drugim oblastima emocionalno-socijalnog razvoja koje impliciraju prisustvo poremećaja privrženosti.
- Deca zbrinuta u periodu ranog razvoja u ustanove socijalne zaštite ispoljavaju istovremeno brojne i kompleksne teškoće iz oba spektra poremećaja – i teškoća u ponašanju i poremećaja privrženosti, što može da ukaže na njihovu međusobnu vezu i istakne sadejstvo poremećaja privrženosti kao faktora u formiranju i predikciji problema u ponašanju, u nepovoljnom kontekstu ranog razvoja.

Metodologija

Podaci su prikupljani pomoću baterije instrumenata ROD (Model procene potreba dece sa smetnjama u razvoju i njihovih porodica) koja se koristi za produbljenu procenu u centrima za socijalni rad. Za potrebe istraživanja korišćen je deo instrumenata iz dve uzrasne baterije od 7 do 14 i 15+ godina, i to:

I. Priprema za procenu – Rad na dokumentaciji: Priprema za procenu sadrži 15, odnosno 23 pitanja (za decu u zaštiti). Sastoji se od relevantnih pitanja o aktuelnom smeštaju deteta i njegovoj prethodnoj istoriji, čime se izdvajaju faktori rizika, odnosno relevantne nezavisne varijable: broj promena sredine, boravak u instituciji, kao i vrsta smetnje/invaliditeta.

II. ROD 1: Potrebe deteta – Izvor podataka je odgajatelj a obuhvaćeni su sledeći domeni: Zdravstvene potrebe, Emocionalno-socijalni razvoj i ponašanje (emocionalne potrebe; odnos sa užim i širim socijalnim okruženjem i ponašanje), kognitivno funkcionisanje i obrazovanje, i Samostalnost u brizi o sebi.

III. ROD 4: Lista opservacije (šest grupa pitanja za strukturirano posmatranje koje popunjava intervjuer.)

Kao dodatni izvor podataka za decu u ustanovama korišćen je i individualni profil za svako dete, urađen na osnovu posmatranja i interakcije stručnjaka sa decom tokom njihove pripreme za izmeštanje u male domske zajednice.

Uzorak

Ispitivanjem je obuhvaćeno 111 dece sa smetnjama u razvoju (63 dečaka i 48 devojčica) uzrasta od 7 do 18 godina. Njih 50 živi u biološkim porodicama, njih 40 je prvih pet godina ili čitav život provelo u ustanovama, a 21 dete je direktno iz bioloških porodica izmešteno u hraniteljske porodice.

Iz ukupnog uzorka je za dodatnu, uporednu analizu izdvojeno 20 parova dece. Deca u paru – jedno smešteno u ustanovu a drugo u biološku porodicu – izjednačena su u odnosu na pol, uzrast. i karakter smetnje.

Rezultati

Rezultati su jasno potvrdili hipotezu da će problemi u ponašanju biti prisutniji kod one dece sa smetnjama u razvoju koja su ključni period ranog razvoja provela u ustanovama, u poređenju sa decom sa smetnjama koja su odrastala u svojim biološkim porodicama. Tako, dok manje od polovine (42%) dece koja odrastaju u biološkim porodicama pokazuju u proseku 4 i više teškoća i dok je taj procenat kod dece koja odrastaju u hraniteljskim porodicama nešto veći (55%), među decom koja odrastaju u ustanovama čak 83% dece pokazuje 4 i više teškoća u ponašanju. Najizraženije razlike su se javile u fizičkoj agresivnosti, atipičnom/nepredvidivom ponašanju, odbijanju naredbi, uništavanju stvari, verbalnoj agresiji, laganju, rizičnom ponašanju (bežanje, piromanija itd.).

Sem u problemima u ponašanju, razlike su se javile i u drugim oblastima emocionalno-socijalnog razvoja: emocionalnom reagovanju i kontroli afekta, autoerotskim i autoagresivnim radnjama i erotizovanom ponašanju (roking, sisanje palca, samopovređivanje, kontekstualno neprimerena masturbacija), hiperaktivnosti, navikama ishrane (prekomerno uzimanje hrane, skladištenje hrane, pika), čistoće (enureza, enkopreza...), snu, (teškoće pri zaspivanju, loš kvalitet sna), odnosima sa odgajateljima, drugim odraslima i vršnjacima. Ukratko, kontakt odrastanja je uticao na svih 9 ispitivanih zavisnih varijabli.

Uticaj pola, uzrasta i vrste smetnji nije bio jednoznačan. Hiperaktivnost i noćno mokrenje su bili prisutniji kod dečaka, hiperaktivnost je bila češća kod dece školskog uzrasta a autoerotske i autoagresivne radnje kod dece mlađeg uzrasta. Kandidatkinja takođe zaključuje da vrsta smetnje uglavnom nije igrala ulogu u odnosu na broj i vrstu ispitivanih teškoća, osim što je kod dece sa teškom intelektualnom ometenošću zaravnjenija emocionalna ekspresija ili odgajatelji manje uočavaju njihove teškoće u kontroli i ispoljavanju afekta.

Pošto navedene oblasti teškoća odgovaraju klasteru karakterističnom za prisustvo poremećaja privrženosti, kandidatkinja zaključuje da su teškoće u emocionalno-socijalnom razvoju koje mogu da ukazuju na prisustvo poremećaja privrženosti ne samo prisutnije kod dece odrasle u kontekstu institucije, već da su povezane, tj. moguće doprinose/u sadejstvu su sa ispoljenošću problema u ponašanju.

Zaključak koji koleginica Radojević potcrtava, potkrepljuje postojećim teorijama i drugim nalazima u ovoj oblasti i na čijoj praktičnoj relevantnosti insistira, jeste da su teškoće u ponašanju i emocionalnom razvoju dece sa smetnjama u razvoju koja odrastaju u institucijama sekundarne a ne primarne posledice smetnji. One su posledica nesigurnih obrazaca privrženosti koji se usvajaju odrastanjem u okruženju lišenom adekvatne socijalne interakcije - emocionalne topline, stabilnosti i strukture. Na osnovu ovih nalaza, kandidatkinja

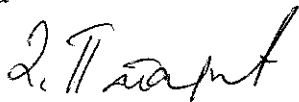
zaključuje da je u praksi socijalne zaštite neophodno nastaviti sa trendom de-institucionalizacije dece, naročito dece sa smetnjama i generalno dece malog uzrasta, i da alternativa ustavnovima treba da bude podrška porodici ili rano izmeštanje deteta u stabilne i trajne porodične oblike zbrinjavanja.

Zaključak

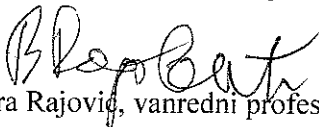
Komisija smatra da je kandidatkinja uspešno obavila složen i težak zadatak koji je sebi postavila. Rezultati složenog, stručno obavljenog istraživanja su ne samo od teorijskog već i od velikog praktičnog značaja, jer pomažu da se bolje sagleda društveni položaj dece sa ozbiljnim smetnjama i predlože optimalni načini za njihovo odrastanje. Stoga predlažemo Odeljenju za psihologiju i Nastavno-naučnom veću Filozofskog fakulteta da prihvati ovaj pozitivni referat i o magistarskom radu Branke Radojević pod nazivom „Ispoljenost problema u ponašanju kod dece sa smetnjama u institucionalnom i porodičnom kontekstu“ i da kandidatkinji omogući usmenu odbranu rada.

Beograd, 05. 09. 2014. godine

Komisija

dr Dragan Popadić, redovni profesor, Filozofski fakultet

dr Vera Rajović, vanredni profesor, Filozofski fakultet

dr Danka Radulović, vanredni profesor, Fakultet za specijalnu
edukaciju i rehabilitaciju